

XI. Tercrokonság

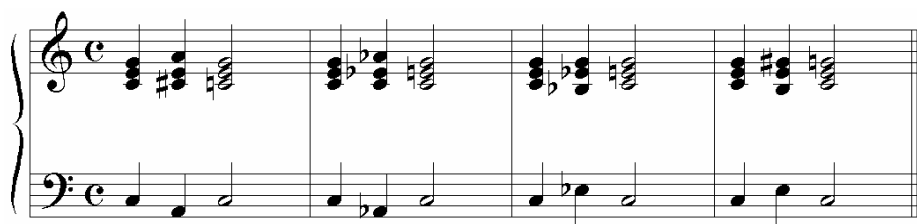
A hangnemváltozásokra vonatkozó fontosabb tudnivalók a *Hangzó zeneelmélet* I. kötetének 182-183. oldalán olvashatók. Ismétlésül tekintsük át újra a hangnemi rokonsággal foglalkozó részt. A különböző dúr- és mollhangnemek egymáshoz mérhető kapcsolatát az alaphangok hangköztávolsága és az előjegyzés-különbség határozza meg. Az előjegyzés-különbség a kvintoszlopon mérhető le. A barokk és klasszikus zeneművek hangnemi kapcsolataira leginkább a 0, 1 és 2 kvinttávolság (0, 1, 2 előjegyzés-különbség) jellemző, ezt *kvintrokonságnak* nevezzük. C-dúr legközelebbi (kvintrokon) hangnemei a kvintoszlopon ábrázolva:

D	– h	+2
G	– e	+1
C	– a	0
F	– d	-1
B	– g	-2

Ide sorolhatók még a legközelebbi hangnemek (C, G, F) azonos alaphangú molljai (molltonika = c-moll, molldomináns = g-moll, mollszubdomináns = f-moll).

Ha az alaphangok hangköztávolsága nem kvint, hanem terc (például c-a, c-asz, c-e, c-esz), tágan értelmezve a hangnemi kapcsolatot *tercrockonnak* (mediánsnak) nevezhetjük. Szűkebb értelmezéssel azonban nem minden hangnem sorolható ide, hiszen a párhuzamos (paralel) hangnemek a kvintoszlop legfelső szelvényét alkotják, tehát még a kvintrokonság körébe tartoznak (például C-dúr–a-moll, C-dúr–e-moll). A szűkebb értelemben vett tercrokon hangnemek előjegyzés-különbsége (kvinttávolsága): +3, -3, +4, -4. C-dúrhoz mérve: A-dúr, E-dúr, Esz-dúr, Asz-dúr; a-mollhoz mérve: fisz-moll, c-moll, cisz-moll, f-moll. Ilyen esetben a hangnemek színezete azonos (dúr–dúr vagy moll–moll).

A tercrokon akkordokat egy-egy közös hang kötheti egymáshoz, például a következő C-dúr motívumokban:

(Érdeemes ezeket zongorázva, énekelve megszólaltatni, más helyzetből is kiindulva, más hangnembe is transzponálva.)

Tercrokon hangnemek egymásutánja a klasszikus zenében is előfordul, mégpedig nem csak többtétéles művek egyes tételei között (például Haydn 104. D-dúr szimfóniája III. tételében a Menüett D-dúr, a Trió B-dúr, vagy Beethoven C-dúr zongoraversenyének lassú tétele Asz-dúr), de tételen belül is (például Beethoven V. szimfónia II. tételében Asz-dúr–C-dúr.)

Beethoven IX. szimfóniája II. tételében tercenként ereszkedő, pontozott ritmusú oktávugrások haladnak lefelé a basszusban. A mediáns távolság ezúttal nem jelent tercrokonságot, a szubdomináns irányú kvinteket mindenütt párhuzamos mollok felezik (például: Esz–c–Asz). A hangnem azonban így is nagy utat jár be a kvintoszlopon, Esz-dúrtól egészen A-dúrig (enharmonikusan Bebé-dúrig) ereszkedik le. Ezután a basszus kromatikusan h-ra, az e-mollban visszatérő téma dominánsára emelkedik:

A romantikában sűrűbben fordul elő tercrokonság, mint a klasszikus zenében, különösen Liszt kedvelte ezt a hangnemi kapcsolatot. Az átmenet módja is más: gyakran nem valamilyen közös akkord, hanem *közös hang* kapcsolja egymáshoz a hangnemeket.

Romantikus példák:

Átmenet nagy és kis terccel mélyebb dúrba

Schubert: Trost (Vigasz)

43. **Langsam, mit schwärmerischer Sehnsucht** Schubert

Ár - - - - va lel - kem ég - be száll, ó, csak hí - ven
várj ott rám. É - - - - zem, szí - - - - vem
fá - - - - radt már, ár - va lel - - - - kem
ég - - - - be száll.

Négysoros strófa megzenésítése négy különböző hangnemű zenei sorral. A hangnemek: a-moll, C-dúr, Asz-dúr, F-dúr. A szív elfáradását kifejező részben négy kvinttel lejjebb csúszva, utána három kvinttel felemelkedve tercron kapcsolatok jönnek létre. A tercron modulációk közül C-dúr–Asz-dúr közvetítő akkord nélküli (6-7. ütem: csak az énekszólam hajlik le kromatikusán, előlegezés formájában); Asz-dúr–F-dúr (10-11. ütem: kromatikus, az új hangnem domináns-szeptimjének közvetítésével). A hangnemi fordulópontok helye:

3-4. ütem (a-moll–C-dúr):

6-7. ütem (C-dúr–Asz-dúr):

10-12. ütem (Asz-dúr–F-dúr):

Kitérés nagy terccel mélyebb mollba

Schubert: Aufenthalt (Otthonom)

44. Nicht zu geschwind, doch kräftig Schubert

...rau - - - schender Strom, brau - sender Wald, starrender

Fels mein Auf - - - ent - - halt. Rau - schender Strom,

brau - sender Wald, star - - ren - der Fels

rau - schender Strom

p *simile triola* *cresc.* *ff* *decresc.* *p*

Szenvedélyes hangon szólnak a hangismétlések, leugró oktávok és a „szikla” („Fels”) szónál megjelenő csúcshang. Az énekszólam hangismétlő motívumait a basszus imitálja.

A szöveg jelentése: „...Morajló folyam, zúgó erdő, meredező szikla az ott-honom”.

Az első rész hangneme e-moll. Az akkordokban kromatikus belső szólamok hallhatók, dúr- és mollhangzás váltja egymást. Az ismétlés végén az énekszólam nagy erővel hangoztatott g-csúcshangja alatt tercrokon c-moll akkord hangzik a kezdő motívum ritmusával, majd a hangnem a 18. ütemben, esz-disz enharmóniával visszaváltozik e-mollá.

Összevont akkordfűzés:

Áthelyezés kis terccel magasabb dúrba

Liszt: Szent Erzsébet legendája

45. *Andante moderato* Liszt

Bús könnye mind e földi kín - nak, mint é - gi harmat, kincset
 ér. Mert ebből ott fönn rózsák nyíl - nak, mert ebből
 ott fönn rózsák nyílnak, a vándor - - - út ha véget - - ér.

A szövegben rejlő fokozás emelkedő szekvencia formájában jut zenei kifejezésre. Az utolsó szövegsorral nem csak a vándorút ér véget, hanem a zenei folyamat is, az előzőktől eltérő, összefoglaló jellegű motívummal.

A tercrokonság többféleképpen jut érvényre ebben a műrészletben. A G-dúr hangnemű első motívum kétszer érkezik félzárlatra, de a második félzárlat helyén levő D-dúr akkord az előtte levő cisz miatt hangsúlyosabbá válik. Ehhez mérten az F-dúr folytatás tercrokon kapcsolatot jelent. Az F-dúrban levő következő motívum tercrokon áthelyezéssel Asz-dúrban ismétlődik. Az ugyancsak Asz-dúrban induló záró motívum először B-dúr felé halad, de azután újabb tercrokon fordulattal (B–D) G-dúrba érkezik.

Áthelyezés kis terccel mélyebb dúrba

Wagner: Tannhäuser – Nyitány

46. Allegro Wagner

The musical score consists of three systems of piano and bass staves. The first system (measures 46-48) is marked 'p' (piano). The second system (measures 49-51) is marked 'pp' (pianissimo) and 'p'. The third system (measures 52-54) is marked 'pp'. The key signature changes from one sharp (G major) to three sharps (A minor) at measure 50. The score includes a sixteenth-note triplet in measure 47 and an eighth-note triplet in measure 51. The piece ends with a final chord in G major at measure 54.

A nyitánynak a Walpurgis-éjt érzékeltető részében szintén tercrokon áthelyezés a fokozás eszköze. A 4. motívum a 2. motívum terc távolságú, variált áthelyezése. A két tercrokon távolságú hangnem: E-dúr, Cisz-dúr. Jellemzők a hangnemen belüli szűkített akkordok, kromatikus csúsztatások.

A 2. és 4. motívum harmóniai vázlata:

46a

A vázlatban összevont akkordok az *első részben* (végig tonikai orgonapont felett): E-dúr I., emelt IV. kvintszext, leszállított VII. (Ta-dúr), VII. szekund, emelt IV. terckvart, I. fok; *a második részben*: Cisz-dúr I., emelt VI. szeptim, Ta-dúr, VII. szekund, emelt IV. szeptim, V. fok.

Dallam és akkord frázison belüli áthelyezése

Liszt: Obermann völgye, kezdő téma

47. Lento assai Liszt

Moll tercrokon hangnemekbe áthelyezett ismétlés. A basszus szomorkás (némileg Csajkovszkij Anyeginjére emlékeztető dallama) a 3. és 7. ütemben megtörik: szűkített kvartugrással terccel magasabbra kerül és ehhez igazodnak a harmóniai átmenetek is: e-moll I^6_4 után g-moll IV & g-moll I^6_4 után b-moll IV^6_4 következik. Az alaphangok tehát tercenként emelkednek, az előjegyzések tercenként süllyednek.

Terccel lejjebb csúsztatott végzõdések mollban

Wolf: Lied eines Verliebten (Egy szerelmes dala)

48. Stark bewegt und drängend Wolf

In al - - ler Früh ach, lang vor

p

Tag, weckt mich mein Herz an dich zu

cresc. **f**

den --- ken, da doch ge --- sun --- de Ju --- gend

p **mf** **sf**

schla --- fen mag.

p *dolce*

(A szerelmes kora hajnaltól csak a szerelmére gondol, amikor az egészséges ifjak még alhatnának.) A nyugtalanság zenei kifejező eszközei: szinkópáló kíséret, hangnemváltások. A hangnemek: h-moll, g-moll, a-moll, fisz-moll (pikárdiai terccel, a h-moll visszatérésének előkészítése céljából).

A hangnemváltások: h–g = közvetlen, a közös d-hang felhasználásával; g–a = diatonikus, g-moll emelt IV⁷ = a-moll emelt III⁷; a-fisz = enharmonikus, a-moll VII² enharmonikus fisz-moll VII⁷-mel (f-eisz enharmónia).

Harmóniai vázlat:

48a

The musical score for piano, labeled 48a, consists of two systems of music. The first system contains four measures, and the second system also contains four measures. The music is written in G major (one sharp) and 3/4 time. The notation includes treble and bass staves with various chords and melodic lines. The first system shows a progression of chords in the right hand, while the left hand provides a simple bass line. The second system continues this progression, with more complex chordal textures in the right hand.